

نوع مقاله پژوهشی

نظریه بازی‌ها و خروج امریکا از برجام

مجید شجاعی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۰۵

چکیده

تعاملات اقتصادی و تجاری بین ایران و ایالات متحده در دوره پسابرجام شکل نگرفت و نبود فشار بازیگران اقتصادی، موجب تسهیل خروج ترامپ از برجام شد. در این پژوهش، خروج امریکا از توافق هسته‌ای «برجام» را از این منظر تحلیل می‌کنیم. در اینجا این پرسش مطرح است که: «عدم شکل‌گیری همکاری‌های اقتصادی و تجاری میان ایران و امریکا، چه تأثیری بر خروج امریکا از برجام داشته است؟» بر پایه فرضیه پژوهش، «فقدان تعاملات اقتصادی و تجاری، موجب تسهیل خروج امریکا از برجام شده است». در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی (منابع اسنادی) و با استفاده از نظریه بازی‌ها، مدل بازی «معمای زندانی تکراری»، روابط ایران و امریکا در سه مقطع مذاکرات محرمانه عمان تا برجام (۲۰۱۵)، پسابرجام، و پس از خروج امریکا از برجام (۲۰۱۸) را الگوسازی کرده و به این نتیجه رسیده‌ایم که در مرحله نخست بازی، تغییرات فضای سیاسی ناشی از رویکرد دولت‌های ایران و امریکا موجب شد که طرفین، همکاری را به‌عنوان مبنای بازی نخست انتخاب کنند؛ در مرحله دوم بازی، با وجود زمینه اقتصادی بین ایران و امریکا در دوره پسابرجام، برخلاف کشورهای اروپایی، همکاری شکل نگرفت و این عدم همکاری اقتصادی و تجاری موجب شد که در مرحله سوم بازی، بار دیگر فضای سیاسی غالب شود و با خروج امریکا از برجام و کاهش تدریجی تعهدات هسته‌ای از سوی ایران، عدم همکاری مبتنی بر بازی معمای زندانی (بازی بی‌برنده) مسلط شود و روابط را به پیش از برجام بازگرداند.

واژگان کلیدی: برجام، خروج امریکا از برجام، نظریه بازی‌ها، بازی معمای زندانی، بازی معمای زندانی تکراری

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران majidshojaee1993@gmail.com

The US withdrawal from JCPOA from the perspective of game theory

Majid Shojaee¹

Abstract:

In the post- JCPOA period, Economic and trade interactions did not take shape between Iran and the and the US, and the lack of pressure from economic actors facilitated Trump's withdrawal from JCPOA. In this article, we analyze the US withdrawal from the nuclear deal(JCPOA) from this perspective. The question arises: what effect did the non-formation of economic and trade cooperation between Iran and US have on the US withdrawal from JCPOA? We hypothesize that the lack of economic and trade interaction has facilitated the withdrawal of the US from the JCPOA. In this research, we modeled it with descriptive-analytical method (documentary sources) and using game theory, model of the repeated Prisoner's Dilemma, Iran-US relations in three times: Oman secret negotiations to JCPOA (2015), post-JCPOA and post-US withdrawal JCPOA (2018) and came to the conclusion that in the first stage of the game in the political field, change approach of the Iran-US governments caused the parties to choose cooperation as the basis of the first game. The second stage of the game despite the economic background in the post- JCPOA period, no cooperation was formed between Iran and the US, unlike European countries and this lack of economic cooperation and interdependence led to the prevail of the political atmosphere in the third stage of the game, and with the withdrawal of the US from the JCPOA and the gradual reduction of nuclear commitments by Iran, non-cooperation according to the Prisoners Dilemma game returned relations to before JCPOA.

Keywords: JCPOA, US withdrawal from JCPOA, Game theory, Model of prisoner's dilemma, Model of repeated Prisoner's Dilemma.

---

1. Master student of International Relations, Shahid Beheshti University of Tehran
(Corresponding Author) majidshojaee1993@gmail.com

مقدمه

توافق هسته‌ای (برجام) میان ایران و گروه ۵+۱ در سال ۲۰۱۵ رقم خورد. پس از انعقاد این توافق، ایالات متحده آمریکا متعهد شده بود که به‌ازای پذیرش محدودیت‌های غنی‌سازی اورانیوم از سوی ایران، تحریم‌های ثانویه و نفتی ایران را لغو کند که با اجرایی شدن توافق یادشده، این تصمیم اجرایی شد. این مرحله، مرحله سیاسی بود. برپایه آمار موجود، پس از رفع تحریم‌ها، رشد اقتصادی ایران مثبت شد و شاهد گسترش تجارت خارجی و جذب سرمایه خارجی از سوی ایران در دوره پسابرجام بودیم که نمونه آن قرارداد با شرکت توتال، رنو، پژو، و... است. همچنین، دولت ایران، خریدهای بزرگی از جمله هواپیمای مسافربری را در دستور کار داشت که این مرحله را می‌توان مرحله اقتصادی دانست.

با روی کار آمدن دونالد ترامپ، زمزمه‌هایی درباره خروج وی از این توافق به‌گوش رسید که این موضوع در سال ۲۰۱۷ عملی شد و تحریم‌های ایران بازگشت؛ اگرچه ترامپ در این تصمیم با فشارهای خارجی و گاهی داخلی روبه‌رو بود، ولی سرانجام این تصمیم از منظر اقتصادی برای آمریکا پیامدهای اندکی داشت؛ زیرا در پسابرجام، تعاملات اقتصادی و تجاری بین دو کشور کمتر شکل گرفت و این موضوع، موجب شد که خروج آمریکا از برجام، کمتر تحت تأثیر فشارهای بازیگران اقتصادی داخلی باشد.

با اینکه عوامل سیاسی گوناگون داخلی، مانند رویکرد حزب جمهوری خواه یا تلاش رقبای منطقه‌ای ایران مثل رژیم صهیونیستی، عربستان، و امارات سبب خروج آمریکا از برجام شد (Kabiri & Zanganeh, 2019: 108) یا از منظر حقوقی، برجام یک رژیم حقوقی بین‌المللی ایجاد کرده است که مبنای اصلی آن بر حسن‌نیت و احترام متقابل به طرفین استوار بوده که با خروج ترامپ، در عمل نقض شده است (Salehi et al, 2019: 152)، درباره متغیرهای اقتصادی تأثیرگذار بر خروج آمریکا از برجام پژوهش‌های اندکی انجام شده است؛ در حالی که مسائل اقتصادی و تجاری در خروج آمریکا از برجام بی‌تأثیر نبوده‌اند. به‌همین سبب، پرسش اصلی این پژوهش، مبتنی بر بررسی تأثیر عوامل اقتصادی بر خروج آمریکا از برجام و فرضیه پژوهش نیز این است که «عدم شکل‌گیری روابط اقتصادی و تجاری میان ایران و آمریکا موجب تسهیل خروج آمریکا از برجام شده و اگر در دوره پسابرجام، وابستگی متقابل اقتصادی و تعاملات در سطح بازیگران دولتی و غیردولتی میان طرفین شکل می‌گرفت، این ارتباطات و تعاملات، مانعی در برابر تصمیم رئیس‌جمهور آمریکا در خروج از برجام می‌شد». در این راستا، این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با به‌کارگیری منابع اسنادی و مدل‌سازی در چارچوب نظریه بازی‌ها انجام شده است. در بخش نخست مقاله، نظریه بازی‌ها (به‌طور مشخص، معمای زندانی و معمای زندانی تکراری) را

به‌عنوان چارچوب نظری پژوهش تشریح می‌کنیم؛ در بخش دوم، مذاکرات هسته‌ای بین ایران و آمریکا در حوزه سیاسی، از مذاکرات محرمانه عمان ۲۰۱۲ تا انعقاد برجام ۲۰۱۵ را از منظر نظریه بازی معمای زندانی تکراری تحلیل می‌کنیم؛ در بخش سوم مقاله، همکاری‌ها و روابط تجاری و اقتصادی ایران و آمریکا را در مقایسه با کشورهای دیگر در دوره پسابرجام بررسی کرده و این مقطع را به‌عنوان مرحله دوم بازی معمای زندانی تکراری در زمینه اقتصادی تحلیل می‌کنیم؛ در بخش چهارم نیز موضوع چگونگی تأثیر عدم همکاری اقتصادی و تجاری را بر عدم همکاری در حوزه سیاسی و خروج آمریکا از برجام و کاهش تعهدات هسته‌ای ایران بررسی خواهیم کرد.

۱. پیشینه پژوهش

همان‌گونه که اشاره شد، در پژوهش‌های انجام‌شده، خروج آمریکا از برجام از ابعاد سیاسی، امنیتی، و حقوقی بررسی شده و پژوهش‌های کمی به ابعاد اقتصادی این موضوع توجه داشته‌اند که در این بخش به‌اختصار به این پژوهش‌ها اشاره می‌شود.

دیلا سبسی^۱ (۲۰۱۹) در بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه کارولینای شمالی با عنوان «خروج آمریکا از برجام از منظر نظریه امنیت هستی‌شناسی»، استدلال می‌کند که ترامپ، نسبت به اوباما، درک هویتی محدودتری از هویت ملی آمریکا داشت. اوباما با چندجانبه‌گرایی و همکاری با متحدان اروپایی، برای رابطه با ایران و ایجاد ثبات در منطقه تلاش می‌کرد؛ اما ترامپ، با درک هویتی محدود و متأثر از رقابت با چین، سیاست غلبه بر ایران و کم‌توجهی به متحدان را درپیش گرفت و از برجام خارج شد. این رویکرد به کاهش اعتبار آمریکا نزد متحدان و نزدیکی چین و روسیه به ایران انجامد.

مورات اسلان^۲ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان «خروج آمریکا از معاهده هسته‌ای: پیامدهای اقتصادی» تأثیر تحریم‌های آمریکا بر روسیه، چین، و اتحادیه اروپا را بررسی کرده و اشاره می‌کند که روسیه، به‌دلیل حجم روابط تجاری پایین با ایالات متحده و ایران، احتمال تضاد کمتری با تحریم‌های ثانویه آمریکا دارد. ایران برای امنیت انرژی چین مهم است؛ ولی از آنجا که چین، تمایلی به افزایش تنش با ایالات متحده ندارد، در پی یافتن راه میانه‌ای برای ادامه تعامل با ایالات متحده است. اتحادیه اروپا، از یک سو، در تلاش برای تداوم برجام و از سوی دیگر، در پی کاهش تأثیرپذیری از تحریم‌های ثانویه برای شرکت‌هایی است

1. Dila Cebeci
2. Murat ASLAN

که با ایران مبادله تجاری دارند.

کبیری و زنگنه (۲۰۱۹) در مقاله «نقش عربستان سعودی در خروج امریکا از توافق هسته‌ای برجام» استدلال کرده‌اند که عربستان، پس از برجام، به دلیل احساس خطر از گسترش نفوذ منطقه‌ای ایران، به دولت امریکا فشار آورد که از توافق برجام خارج شود. این مقاله، موضوع را از بعد سیاسی (نظریه نوواقع‌گرایی) بررسی کرده است و تفاوت عمده آن با مقاله حاضر این است که ما خروج امریکا از برجام را از بعد اقتصاد سیاسی نظریه بازی‌ها بررسی کرده‌ایم.

مقاله «لابی‌گری در سیاست خارجی امریکا: نقش لابی عربی-صهیونیستی» نوشته گودرزی و پورمحمدی (۲۰۱۹)، به نقش آفرینی لابی صهیونیستی با هدف حفظ موازنه قدرت، تأمین امنیت خود، و برتری هسته‌ای اسرائیل و لابی عربی با محوریت عربستان برای حفظ موازنه در برابر ایران و منافع اقتصادی حاصل از تحریم ایران اشاره کرده است.

زمانی و نیاکویی نیز در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی عوامل مؤثر بر خروج ایالات متحده امریکا از برجام» (۲۰۱۹)، مهم‌ترین عامل خروج امریکا از برجام را ثابت ماندن ماهیت تهدیدآمیز ایران پس از برجام و ایجاد فهم و انگاره مشترک میان ایالات متحده، اسرائیل، و عربستان بر سر تهدید ایران معرفی می‌کند.

۲. چارچوب نظری پژوهش

۲-۱. نظریه بازی‌ها در اقتصاد سیاسی بین‌الملل

نظریه انتخاب عقلایی یا از نظر عده‌ای، ابزار انتخاب عقلایی (در درون نظریه دیگر) به پاسخ‌گویی به برخی پرسش‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی و توسعه دانش مربوط به تجارت، منازعه، و همکاری بین‌المللی کمک می‌کند. نظریه بازی‌ها، تعمیمی از نظریه تصمیم‌گیری است (Palan, 2007: 189) که نخستین بار توسط جان فون نویمان^۱، برای بازی دونفره با مجموع صفر که برد یک طرف، مساوی باخت طرف دیگر است، مطرح شد (Amirfaryar, 2009: 31). این نظریه، دو طرف تصمیم‌گیر را شناسا و عقلایی می‌داند و بر این نظر است که سرنوشت یک فرد، نه به اعمال خودش، بلکه به رفتار دیگران نیز متکی است. عناصر ضروری بازی‌ها عبارت‌اند از: بازیگران، اعمال، نتایج، اهداف نهایی، راهبردها، و اطلاعات (Palan, 2007: 189). نظریه بازی‌ها برای الگوسازی تعاملات راهبردی در موقعیت اهداف متعارض کاربرد دارد و

نظریه‌پردازان آن را برای ساده‌سازی و تحلیل مجموعه‌ای از بازی‌ها طراحی کرده‌اند که معروف‌ترین آن‌ها، بازی‌های «۲*۲» است. ساختار این بازی، انتخاب‌های ارجح بازیگر را از طریق اطلاعات ارائه‌شده به وسیله ماتریکس هدف نهایی، تشخیص می‌دهد (Palan, 2007: 192).

بیشینه‌سازی سود تقریباً فصل مشترک همه این بازی‌ها است. حال این افزایش سود، یا به‌قیمت کاهش سود بازیگران دیگر است (سود نسبی)، که در محیط رئالیسم از آن با عنوان «قاعده بازی با جمع جبری صفر» یاد می‌شود، یا فارغ از سود دیگران است، حتی اگر در این حرکت و کنش، سود بیشتری به طرف مقابل برسد (سود مطلق). این رهیافت در محیط لیبرالیسم مبتنی بر قاعده بازی با جمع جبری غیرصفر یا مضاعف است. بیشتر اندیشمندانی که به مفید بودن نظریه بازی‌ها در ترسیم روابط بین‌الملل اعتقاد دارند، بر این نظرند که روابط بین‌الملل را می‌توان به بهترین شکل در قالب یک بازی چندنفره با حاصل جمع مضاعف مفصل‌بندی کرد (Dougherty & Pfaltzgraft, 2019: 800-805).

۲-۲. بازی معمای زندانی در اقتصاد سیاسی بین‌الملل

در بازی «معمای زندانی»، دو بازیگر (A و B) منطقی و عقلایی داریم که در پی حداکثرسازی سود هستند، بازی بین طرف‌ها، فاقد الزام است، و طرفین از انتخاب دیگری آگاه نیستند؛ دو انتخاب، پیش‌روی هر بازیگر است: همکاری و عدم همکاری. از آنجا که در این بازی، ترس فریب از سوی طرف مقابل غالب است، هر بازیگر ترجیح می‌دهد که عدم همکاری را انتخاب کند؛ زیرا اگر یک بازیگر همکاری کند و بازیگر مقابل همکاری نکند، مطلوبیت زیادی را از دست خواهد داد. براین اساس، نقطه تعادل بازی معمای زندانی، عدم همکاری دو طرف است (Palan, 2007: 194).

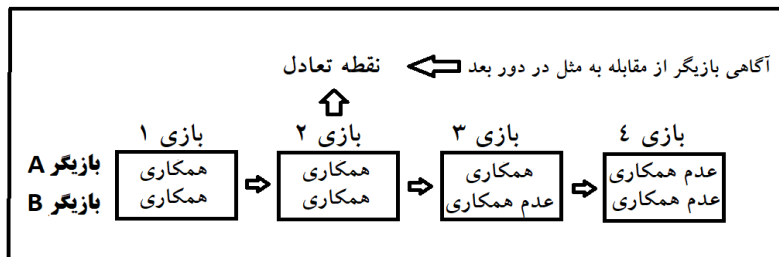
		قواعد بازی	
		* دو دولت A-B هر دو عقلایی و به دنبال حداکثرسازی سود	
		* بازی فاقد الزام است	
		* طرفین از انتخاب دیگری مطلع نیستند	
		* دو انتخاب پیش‌روی هر بازیگر > همکاری C / عدم همکاری D	
		ترجیحات بازیگران: $DC > CC > DD > CD$	
		نقطه تعادل	
		DC بازیگر به طور یکجانبه رقیب را استثمار می‌کند	
		CC همکاری دو بازیگر	
		DD عدم همکاری دو بازیگر؛ نقطه تعادل و نتیجه بازی. انتخاب هر بازیگر فارغ از انتخاب رقیب	
		CD بازیگر همکاری کننده یکجانبه استثمار می‌شود	

شکل (۱): مدل بازی معمای زندانی در اقتصاد سیاسی بین‌الملل

۲-۳. نظریه بازی معمای زندانی تکراری در اقتصاد سیاسی بین‌الملل

نتیجه بازی معمای زندانی در اقتصاد سیاسی بین‌الملل، عدم همکاری (عدم تجارت) است؛ اما وجود همکاری و تجارت میان بازیگران، موجب انتقاد به این نظریه شده و بازی‌های دیگری برای تحلیل دقیق‌تر طراحی شده‌اند که «معمای زندانی تکراری»، یکی از آنهاست. این الگو، بازی را مانند معمای زندانی، یک بازی تک‌برنده نمی‌داند و چون بازی تجارت بین‌الملل، در آینده برنده دارد و بازی تکرار می‌شود (آینده بر حال سایه می‌اندازد). برپایه این بازی، تصمیم‌های بازیگران در بازی نخست، متأثر از بازی دوم در آینده خواهد بود و طرفین را به این نتیجه می‌رساند که همکاری، عقلانی است (Palan, 2007: 198).

تکرار بازی در محیط، این فرصت را فراهم می‌کند که بازیگران، راهبرد خود را برپایه رفتار رقیب شکل دهند. در این شرایط، راهبرد مقابله‌به‌مثل، به این معنا است که بازیگر در دور نخست، همکاری کرده و در دور دوم، مبنای انتخاب را عملکرد طرف مقابل در دور نخست بازی می‌گذارد. اگر طرف مقابل در یک دور از بازی همکاری نکند، در دور بعد، بازیگر مقابل نیز چنین می‌کند. آگاهی از تنبیه در دور بعد، به نوعی مانع عدم همکاری و موجب ادامه همکاری و حفظ تجارت آزاد می‌شود. شرط‌های اصلی بازی «معمای زندانی تکراری» عبارت‌اند از: (۱) ارزش آینده بیشتر از حال باشد؛ (۲) مجازات، سخت و مزیت تقلب پایین باشد؛ (۳) در صورت ترمد، بازگشت دوباره به همکاری دشوار باشد (Palan, 2007: 200).

شکل (۲): مدل بازی معمای زندانی تکراری

۳. بازی معمای زندانی تکراری بین ایران و آمریکا در حوزه سیاسی با توافق برجام

در طول دو دهه گذشته، پرونده هسته‌ای ایران، یکی از چالش‌برانگیزترین مسائل میان جمهوری اسلامی ایران و غرب، به‌ویژه آمریکا، بوده که فرازونشیب زیادی را در روابط دو کشور رقم زده است. توافق هسته‌ای موسوم به برجام، نقطه عطفی در روابط دو کشور به‌شمار می‌آید که در ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (14 July 2015) بین ایران، اتحادیه اروپا، و گروه ۵+۱ در وین منعقد، و در ۲۶ دی ۱۳۹۴ (16 January 2016)

اجرای شد (Report of the Ministry of Foreign Affairs, 2015).

اگرچه این توافق، همان‌گونه که اشاره شد، میان ایران، اتحادیه اروپا، و گروه ۵+۱، متشکل از آمریکا، انگلیس، فرانسه، آلمان، روسیه، و چین منعقد شده است، ولی فرض مقاله حاضر این است که اراده ایران و آمریکا، نقش اصلی و کلیدی را در این توافق داشته و روندی که منجر به توافق برجام شد، از مذاکرات مستقیم و محرمانه با میانجیگری عمان در سال ۱۳۹۰ (۲۰۱۲) بین ایران و آمریکا آغاز شد. علی‌اکبر صالحی در مصاحبه با ماهنامه «دیپلمات» می‌گوید: «به مقامات عمانی پیام دادم که نامه را رسمی بنویسند تا مسئولان ما بدانند که موضوع جدی است؛ آن‌ها نیز اقدام کردند. پیرو نامه، خدمت رهبر معظم انقلاب رسیدم و به این نکته اشاره کردم که به نظر نمی‌رسد که مذاکره ایران با گروه ۵+۱ به اهداف مورد نظر نظام منتهی شود، اگر اجازه بدهید، راه دوم (مذاکره مستقیم با آمریکا) را پیگیری کنیم. سپس آمادگی رسمی عمان برای میانجیگری را خدمت ایشان اعلام کردم» (Diplomat Monthly, 2016).

این واقعیت در سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران نیز نهفته است: «این مذاکراتی که در واقع، فراتر از مذاکرات ما با ۵+۱ است، مذاکره با آمریکایی‌ها است. متقاضی این مذاکرات، آمریکایی‌ها بودند. مربوط به زمان دولت دهم هم هست. قبل از آمدن این دولت، این مذاکرات شروع شد. آن‌ها درخواست کردند، واسطه‌ای قرار دادند، و یکی از محترمین منطقه، آمد اینجا با من ملاقات کرد، گفت که رئیس‌جمهور آمریکا با او تماس گرفته و از او خواهش کرده و گفته است که ما می‌خواهیم مسئله هسته‌ای را با ایران حل و فصل کنیم و تحریم‌ها را هم می‌خواهیم برداریم» (Khamenei.ir, 2016).

پیشبرد مذاکرات محرمانه در عمان که به پیشنهاد آمریکا در دوره باراک اوباما درباره پرونده هسته‌ای ایران آغاز شده بود، با توجه به روند مذاکرات پیشین و گفتمان تیم هسته‌ای دولت آقای احمدی‌نژاد، برای سعید جلیلی، رئیس تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای و همکارانش دشوار بود (Musavinia, 2018: 81). با روی کار آمدن دولت جدید در ایران به ریاست حسن روحانی در سال ۲۰۱۳، با شعار «هم‌سانتریفیوژ باید بچرخد، هم چرخ زندگی مردم» (Isna.ir, 2020) عزم جدی برای مذاکره درباره پرونده هسته‌ای شکل گرفت. با آمدن دولت یازدهم، گفتمان حاکم بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از «اصول‌گرایی عدالت‌محور» به «آرمان‌گرایی واقع‌بینانه» تغییر کرد و در چارچوب آن، دیپلماسی هسته‌ای نیز از حالت تقابلی-تهاجمی به حالت تفاهمی-تعاملی تغییر جهت داد و چگونگی پیشبرد آن، به یکی از اولویت‌های سیاست خارجی تبدیل شد (Simbar & Zamani, 2019: 398).

گفتنی است، این دگرگونی‌ها، فضای مذاکره و بازی بین ایران و آمریکا را که بر پایه منطق مدل بازی

معمای زندانی (بازی بی‌برنده)، از سوی امریکا با اجماع‌سازی بین‌المللی و اعمال تحریم و از سوی ایران نیز با گسترش فعالیت‌های هسته‌ای، موشکی، و نظامی پیش می‌رفت، دچار دگرگونی کرد و فضا را برای شروع بازی جدیدی هموار ساخت. ما بر این نظریه که بازی جدید، برپایه مدل بازی «معمای زندانی تکراری» قابل تحلیل است؛ زیرا هر دو طرف در این مقطع، چشم‌اندازی در مورد آینده تعاملات دارند؛ آن‌گونه که از مواضع مقامات دو کشور برمی‌آید، آن‌ها توافق هسته‌ای را حرکتی برای شروع مذاکرات آتی می‌دانند. رهبر معظم انقلاب در دوران مذاکرات فرمودند، چنانچه ما در برجام از طرف مقابل صداقت ببینیم، زمینه برای بحث درباره بقیه موضوع‌های موردعلاقه طرفین فراهم می‌شود (Washington Post, 2018). باراک اوباما نیز می‌گوید: امیدوار است پس از این توافق، تعامل با ایران را ادامه دهد و این کشور را تشویق کند که رفتارهایش را در منطقه تغییر دهد. او گفت، ممکن است در مورد بحران‌های عراق، سوریه، یا یمن هم بتوان با ایران همکاری کرد (BBC, 2015).

در این بخش، بازی معمای زندانی تکراری بین ایران و امریکا در حوزه سیاسی را با ۳ دور بازی مشخص، تشریح می‌کنیم؛ بازی نخست، بازی کوچک که هر دو طرف برای مذاکره، همکاری را انتخاب کردند؛ بازی دوم، بازی متوسط بود که برپایه توافق موقت ژنو، ایران با تعلیق موقت غنی‌سازی و امریکا با لغو برخی تحریم‌ها، همکاری را ادامه دادند و بازی سوم و بازی بزرگ، توافق برجام است.

۱-۳. بازی نخست؛ بازی کوچک: همکاری برای مذاکره

اراده طرفین برای شروع مذاکرات را به‌عنوان بازی نخست در نظر می‌گیریم که طرفین برپایه نظریه بازی معمای زندانی تکراری، همکاری را در دور نخست آغاز کردند. مصداق این همکاری، آغاز مذاکرات محرمانه عمان بود که به آن اشاره شد. در این بازی، هر دو طرف برای شروع این همکاری تصمیماتی می‌گیرند که پیش‌ازاین، خطوط قرمز (عدم همکاری در معمای زندانی) به‌شمار می‌آمدند. از سوی امریکا، به رسمیت شناخته شدن حق غنی‌سازی ایران و لغو تحریم‌ها، نشان‌دهنده تصمیم به همکاری بود و از سوی ایران نیز بحث اصل مذاکره مستقیم با امریکا؛ رهبر انقلاب اسلامی ایران نیز در سخنان خود به این موضوع اشاره داشتند: «آن‌ها (امریکا) درخواست کردند، واسطه‌ای قرار دادند و یکی از محترمین منطقه، آمد اینجا با من ملاقات کرد، گفت که رئیس‌جمهور امریکا با او تماس گرفته و از او خواهش کرده و گفته است که ما می‌خواهیم مسئله هسته‌ای را با ایران حل و فصل کنیم و تحریم‌ها را هم می‌خواهیم برداریم. دو نقطه اساسی در حرف او وجود داشت: یکی اینکه گفت، ما ایران را به‌عنوان یک قدرت هسته‌ای خواهیم شناخت؛ دوم اینکه گفت، ما تحریم‌ها را در ظرف شش ماه به تدریج برمی‌داریم. بیایند بنشینید مذاکره

کنید، این کار انجام بگیرد. من به آن واسطه محترم گفتم که ما به امریکایی‌ها اطمینانی نداریم، به حرف این‌ها اطمینانی نیست. گفت حالا امتحان کنید؛ گفتیم خیلی خب، این دفعه هم امتحان می‌کنیم. مذاکرات این جوری شروع شد (Khamenei.ir, 2016)؛ براین اساس، تصمیم دو طرف برای همکاری در مذاکرات محرمانه عمان را به‌عنوان بازی نخست در معمای زندانی تکراری در حوزه سیاسی معرفی می‌کنیم.

۲-۳. بازی دوم؛ بازی متوسط: توافق موقت ژنو

توافق موقت ژنو را که در ۳ آذر ۱۳۹۲ (۲۴ نوامبر ۲۰۱۳) میان ایران و گروه ۵+۱ منعقد شد، می‌توان دومین مرحله بازی معمای زندانی تکراری بین ایران و امریکا در حوزه سیاسی به‌شمار آورد. در این توافق، طرفین بار دیگر تصمیم به همکاری گرفتند که مهم‌ترین مصداق‌های این تصمیم از سوی ایران عبارت بود از: عدم غنی‌سازی بالاتر از ۵ درصد، عدم ساخت تأسیسات جدید هسته‌ای، و ایجاد دسترسی‌هایی برای بازرسان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، و از سوی امریکا: عدم وضع تحریم‌های یکجانبه نفتی، تعلیق تحریم‌های خودروسازی، و اجازه بازگشت برخی از عواید فروش نفت به ایران (Mfa.ir, 2013).

صحت‌های حسن روحانی، رئیس‌جمهور ایران، نیز نشان‌دهنده این واقعیت است: «وجود مشکل بین ما و برخی کشورها، به‌معنای آن نیست که نتوانیم با این کشورها بر سر مسائل مختلف مذاکره و همکاری کنیم، از سوی دیگر، ما با همین کشورها به توافق موقت ژنو رسیدیم و وقتی هر دو طرف توافق، به تعهدات خود عمل کردند، به‌معنای آن است که ما این کشورها را در مقام عمل به تعهداتشان نیز آزمایش کرده‌ایم. وقتی توانستیم یک توافق دوساله را با هم اجرا کنیم، طبیعتاً می‌توانیم یک توافق ۱۰ساله را نیز با هم اجرا کنیم» (President.ir, 2013).

۳-۳. بازی سوم؛ بازی بزرگ: توافق هسته‌ای برجام

برجام در تاریخ ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (14 July 2015) بین ایران، اتحادیه اروپا، و گروه ۵+۱ در شهر وین منعقد، و در ۲۶ دی ۱۳۹۴ (16 January 2016) اجرایی شد. این توافق را می‌توان بازی سوم بین ایران و امریکا در چارچوب بازی معمای زندانی تکراری در نظر گرفت که برپایه تجربه دو بازی گذشته انجام شد. مهم‌ترین تصمیم ایران برای ادامه همکاری در چارچوب این توافق، پذیرش محدودیت در غنی‌سازی و مهم‌ترین تصمیم امریکا، به‌رسمیت شناختن حق غنی‌سازی و لغو برخی از تحریم‌های ایران بود.^۱

۱. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به سند برجام، www.mfa.gov.ir

۳-۴. دلایل تداوم همکاری در بازی‌های تکراری در حوزه سیاسی

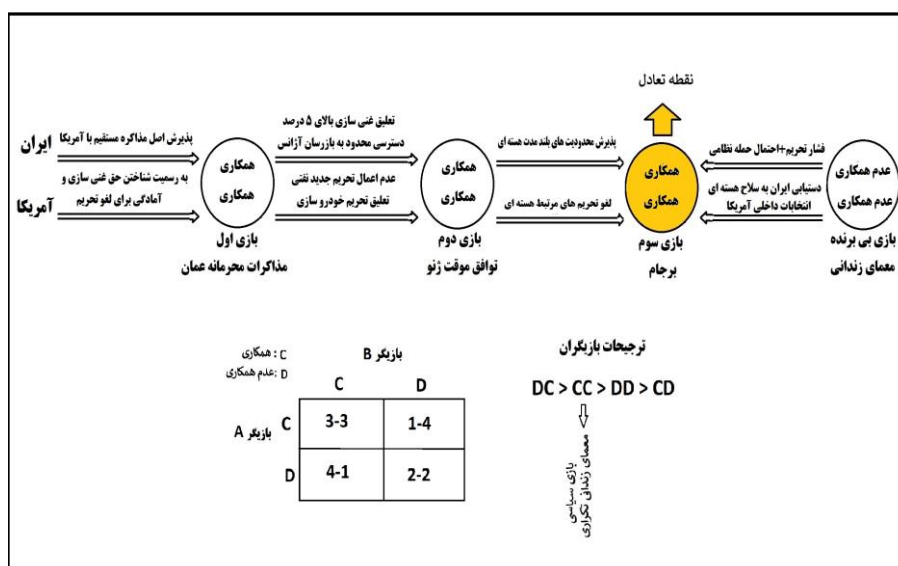
همان‌گونه که مشاهده می‌کنیم، برپایه چارچوب معمای زندانی تکراری، ایران و امریکا طی سه بازی از کوچک تا بزرگ، براساس منطق همکاری پیش رفتند و چیزی که مانع عدم همکاری ایران در بازی بعدی می‌شد، فشارهای اقتصادی و احتمال حمله نظامی بود. حسن روحانی، رئیس‌جمهور، در سالگرد برجام می‌گوید: «پرونده ایران در شورای امنیت، در چارچوب فصل هفتم منشور سازمان ملل قرار داده شده بود که زمینه را برای حمله نظامی به ایران آماده کنند و حتی در این زمینه به تفاهم هم رسیده بودند. مذاکرات توانست بهانه برای تهدیدات را برطرف و قدرت سیاسی، حقوقی، و فنی ما را برای جهانیان آشکار کند و روشن شد که فعالیت هسته‌ای و غنی‌سازی، حق مسلم ملت ایران است». حسن روحانی درباره آثار اقتصادی تحریم‌ها نیز می‌گوید: «اگر آن روند قرار بود ادامه پیدا کند، امروز فروش نفت در کشور به صفر می‌رسید؛ تحریم‌ها و تهدیدات روزبه‌روز بیشتر و فعالیت‌های هسته‌ای ایران، از دید آن‌ها غیرقانونی تلقی می‌شد» (President.ir, 2016).

توسعه غنی‌سازی توسط ایران و بحث انتخابات ریاست‌جمهوری امریکا (برجام برگ برنده‌ای برای حزب دموکرات به‌شمار می‌آمد) عمده‌ترین عوامل همکاری امریکا بود. باراک اوباما در کنفرانس خبری پس از برجام در سال ۲۰۱۵ می‌گوید: «در مورد برخی از اعتراض‌ها به این توافق باید به نکته مهمی اشاره کنم: نقطه شروع راهبرد ما در رابطه با ایران این بود که دستیابی ایران به سلاح اتمی، تهدید بسیار بزرگی برای ماست» (BBC, 2015). همچنین، هیلاری کلینتون در نخستین مناظره تلویزیونی با دونالد ترامپ در جریان انتخابات ۲۰۱۶ امریکا، از این توافق دفاع کرده و آن را دستاوردی برای حزب دموکرات معرفی می‌کند و می‌گوید: «ما آن‌ها را پای میز مذاکره کشاندیم؛ جان کری، جانشین من [در سمت وزیر امور خارجه] و رئیس‌جمهور اوباما به توافقی با ایران دست یافتند که برنامه اتمی ایران را محدود کرد، بدون اینکه حتی یک گلوله شلیک شده باشد. هنگامی که به سمت وزیر امور خارجه امریکا منصوب شدم، ایران تا دستیابی به بمب اتمی، تنها چند هفته فاصله داشت که دولت حزب دموکرات موفق شد تلاش ایران را ناکام بگذارد» (BBC, a, 2016).

۴. همکاری اقتصادی و تجاری پس‌برجام و مدل بازی معمای زندانی تکراری در حوزه اقتصادی

همان‌گونه که ملاحظه شد، همکاری‌های سیاسی بین ایران و امریکا سبب انعقاد توافق برجام شد. یکی از عمده‌ترین هدف‌های ایران و طرف‌های دیگر از انعقاد این توافق را می‌توان لغو تحریم‌ها و گسترش مبادلات اقتصادی دانست که ایران در پی بازسازی اقتصادی و کشورهای دیگر، به دنبال سرمایه‌گذاری در

بازار ایران بودند. با اجرای برجام، برای نخستین بار در طول تاریخ انقلاب اسلامی، تراز بازرگانی ایران مثبت شد و همچنین، روابط تجاری با بسیاری از شرکای سنتی، که بیشتر آن‌ها کشورهای اروپایی بودند، هموار شد و با رفع تدریجی تحریم‌ها و موانع تجاری، شاهد حضور مستمر هیئت‌های تجاری از نقاط گوناگون جهان، به‌ویژه کشورهای اروپایی، بودیم و بسیاری از این کشورها برای پیگیری توافقات و حضور دائم در بازار ایران، اقدام به بنا نهادن دفاتر تجاری کردند (Kamali Ardakani, 2016: 78).

شکل (۳): مدل بازی معمای زندانی تکراری بین ایران و آمریکا در حوزه سیاسی تا توافق برجام

در اینجا قصد نداریم تأثیرگذاری برجام را بر اقتصاد ایران بررسی کنیم، بلکه در پی واکاوی این موضوع هستیم که در فضای پسابرجام، چه میزان مبادلات اقتصادی بین ایران و آمریکا (نسبت به کشورهای دیگر) ایجاد شده است. در این راستا، تلاش کرده‌ایم با واکاوی سه مؤلفه ریزنی‌های تجاری و بازرگانی خارجی ایران، جذب سرمایه‌گذاری بین‌المللی، و خریدهای دولتی ایران (با تأکید بر هواپیماهای مسافربری) آمریکا و برخی طرف‌های این توافق را با یکدیگر مقایسه، و مشخص کنیم که در فضای پسابرجام، چه مقدار وابستگی بین ایران و آمریکا ایجاد شده و سرانجام، این روابط اقتصادی را در مدل بازی مناسب، پیاده‌سازی کنیم.

۵. مقایسه تجارت خارجی ایران، امریکا، و چند کشور دیگر

امریکا: برپایه آمار منتشرشده از تجارت خارجی ایران و امریکا در پنج‌ماهه نخست سال ۲۰۱۶ (پس‌برجام)، مبادلات دو کشور، ۹۳ میلیون دلار بوده است. براین اساس، میزان واردات امریکا از ایران، ۲۸ میلیون دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال پیش (نزدیک به صفر)، افزایش یافته است (U.S. Census, 2016).

اتحادیه اروپا: توافق هسته‌ای، بیش‌از هر چیز، زمینه دگرگونی روابط بین ایران و اتحادیه اروپا را فراهم کرد و از توافق موقت ژنو تا برجام، ۲۴ وزیر امور خارجه اروپایی، برای مذاکره با محور سرمایه‌گذاری و تجارت خارجی، به ایران سفر کردند. آمار منتشرشده توسط اداره اطلاعات اقتصادی اتحادیه اروپا نشان می‌دهد، در سه‌ماهه نخست سال ۲۰۱۶، تجارت خارجی این اتحادیه با ایران، رشد ۲۲ درصدی داشته و به نزدیک ۲ میلیارد یورو رسیده است (KamaliArdakani, 2016: 63).

آلمان: پس از برجام، بیش از ۱۰۰۰ نفر از فعالان اقتصادی آلمان در قالب هیئت‌های تجاری، وارد ایران شدند و برای برقراری روابط تجاری و سرمایه‌گذاری در ایران مذاکره کردند (KamaliArdakani, 2016: 64). زیگمار گابریل، معاون صدراعظم آلمان، در بیانیه‌ای در سال ۲۰۱۶ اعلام کرد، در پی پرداخت شدن بدهی‌های ایران نزد بیمه هرمس، آلمان حاضر است ضمانت‌نامه صادرات هرمس را برای تجارت دوباره با ایران فعال کند (mefa.ir, 2016). آمارهای منتشرشده توسط دولت آلمان نشان می‌دهد، از زمان اجرایی شدن برجام، حجم مبادلات تجاری دو کشور افزایش یافته و به حدود ۳ میلیارد یورو در سال ۲۰۱۶ رسیده است. براین اساس، در سال ۲۰۱۶، میزان صادرات کالاهای آلمانی به ایران، با ۲۶ درصد رشد، به ۲/۶ میلیارد یورو رسید. حجم مبادلات تجاری دو کشور در سه‌ماهه نخست سال ۲۰۱۷ نیز رشد چشمگیری داشت و به یک میلیارد یورو رسید (mrud.ir, 2016).

فرانسه: در طول حدود دو سال پس از برجام، فرانسه، نسبت به کشورهای اروپایی دیگر، بیشترین رفت‌وآمدهای تجاری را به ایران داشت؛ رفت‌وآمدهایی که تنها در حد مذاکره و گفت‌وگو نبود و قراردادهایی میان ایران و فرانسه امضا شد. پس از برجام، رئیس‌جمهور ایران به همراه هیئت بلندپایه‌ای از مقامات دولتی و همچنین، بخش خصوصی، به فرانسه سفر کرد و چندین هیئت فرانسوی نیز با حضور وزیر امور خارجه این کشور به ایران سفر کردند که هدف عمده این سفرها، اقتصادی بود. همچنین، میزان مبادلات تجاری دو کشور در سه‌ماهه نخست سال ۲۰۱۶، نسبت به مدت مشابه سال ۲۰۱۵، از ۴۳۵/۵ میلیون یورو به ۱/۳۰۱ میلیارد یورو افزایش یافت (Donya-e-egtesad.com, a, 2017).

اتریش: پس از رفع تحریم‌ها و امضای برجام، اتریش، نخستین کشوری بود که هیئت بزرگی را به ریاست رئیس‌جمهور وقت این کشور، راهی ایران کرد. پس‌از آن، ایران نیز هیئت ۱۲۰ نفره‌ای را راهی

اتریش کرد و توافق‌نامه‌هایی برای آینده روابط، میان دو کشور امضا شد (Irna.ir, a, 2017). شولتز، سفیر اتریش در ایران، نیز حجم صادرات ایران به اتریش در سال ۲۰۱۷ را تصاعدی اعلام کرد. به گفته شولتز، صادرات ایران به اتریش در نه‌ماهه نخست سال ۲۰۱۷، ۱۱۰ میلیون یورو بوده که نه‌برابر شده و صادرات اتریش به ایران با ۲۲۵ تا ۲۳۰ میلیون یورو، رشد ۲۰ درصدی داشته است (Irna.ir, b: 2017).

هلند: وزیر اقتصاد هلند، به همراه یک هیئت تجاری در سال ۲۰۱۶ برای دومین بار همراه با ۵۰ شرکت هلندی از بخش‌های کشاورزی، حمل‌ونقل، و تدارکات به ایران سفر کرد؛ این چهارمین بار پس از برجام بود که هیئت‌هایی از هلند برای اهداف اقتصادی به ایران سفر می‌کردند (Isna.ir, 2016). همچنین، دو کشور، برای دومین بار پس از انقلاب، درباره ایجاد کنسرسیوم مشترک کشاورزی با یکدیگر توافق کردند.

جمع‌بندی: بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که پس از برجام، اتحادیه اروپا، چه از منظر رایزنی‌های اقتصادی و چه تجارت خارجی، حجم گسترده‌ای از روابط را با ایران داشته است و امریکا چه در سطح رسمی و دولتی و چه در سطح شرکت‌های غیردولتی و اتاق‌های بازرگانی، در این دوره، روابط اقتصادی چشمگیری با ایران نداشته است. اگرچه شاهد افزایش بخشی از حجم تجارت خارجی ایران و امریکا هستیم، ولی این افزایش، تنها حجم مبادلات تجاری را به سال‌های پیش از تحریم برگرداند و هیچ طرح اقتصادی یا رابطه تجاری جدیدی بین ایران و امریکا ایجاد نشد. با یک مقایسه ساده، حتی با کشورهای کوچک اتحادیه اروپا مانند اتریش و هلند، می‌توان به این موضوع پی برد که بین ایران و امریکا، به لحاظ حضور مقامات رسمی و شرکت‌های غیردولتی و همچنین، تجارت خارجی، که از عوامل وابستگی متقابل اقتصادی به‌شمار می‌آیند، تعاملاتی شکل نگرفته یا بسیار جزئی، ضعیف، و غیرمؤثر بوده است.

۶. سرمایه‌گذاری امریکا و کشورهای دیگر در ایران

پس از برجام، کشورهای گوناگونی اقدام به سرمایه‌گذاری در صنعت و اقتصاد ایران کردند. محمدباقر نوبخت، سخنگوی دولت، در سال ۲۰۱۶ می‌گوید: «اکنون بیش از ۳ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم در کشور از مقطع امضای برجام را عملی ساخته‌ایم و صادرات نفت ایران در فضای پس‌برجام، به بیش از دو برابر افزایش یافته است». به گفته نعمت‌زاده، وزیر صمت، بیش از ۱۰۰ مورد سرمایه‌گذاری خارجی در پس‌برجام انجام شده و حجم سرمایه خارجی، ۴۰ درصد افزایش یافته است (Otaghiranonline.ir, 2016).

فرانسه: پس از برجام، به‌منظور توسعه فاز ۱۱ پارس جنوبی، قراردادی را با شرکت توتال فرانسه امضا کرد. افزون‌براین، قرارداد حضور شرکت پژو در ایران و قراردادهایی نیز با سایپا و ایران‌خودرو امضا

شد. سرمایه‌گذاری مشترک در تولید محصولات کشاورزی، تفاهم‌نامه‌های تولید مشترک ماهی، انتقال فناوری دانه‌های روغنی، بازسازی فرودگاه مشهد توسط یک شرکت فرانسوی و شکل‌گیری تفاهم تولید دارو در حوزه سلامت، از دیگر فعالیت‌های اقتصادی مشترک بین ایران و فرانسه در دوران پس‌برجام بود (Donya-e-eqtasad.com, b, 2017).

آلمان: در سال ۲۰۱۶، شرکت خودروسازی فولکس‌واگن، یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های خودروسازی آلمان، با ایران قرارداد همکاری امضا کرد. شرکت باسلف، بزرگ‌ترین شرکت پتروشیمی آلمان، نیز مذاکراتی را برای امضای قرارداد انجام داد و دفتر شرکت لینده آلمان نیز در ایران تأسیس شد (KamaliArdakani, 2016: 71). در سال ۲۰۱۷، بریجیت سپیریس، وزیر اقتصاد آلمان، در دیدار با عباس آخوندی، وزیر راه و شهرسازی ایران، در آلمان قول داد که برای تقویت روابط اقتصادی دو کشور، از سرمایه‌گذاری در طرح‌های بزرگ در ایران حمایت کند (mrud.ir, 2017).

هلند: ایران و هلند، در سال ۲۰۱۵، برای تشکیل کنسرسیوم مشترک در بخش کشاورزی توافق کردند که سرمایه‌گذاری هلند در بخش‌هایی مانند: روش آبیاری نوین، ساخت هزار هکتار باغ‌های جدید، تولید بذر هیبرید سبزی و صیفی، پرورش ماهی در قفس؛ و... را دربر می‌گرفت (Irna.ir, 2016).

جمع‌بندی: برپایه آنچه مطرح شد، پس از برجام، کشورهای زیادی مذاکراتی را برای سرمایه‌گذاری در بازار ایران انجام دادند و قراردادهایی نیز در این زمینه امضا شد؛ ولی بین ایران و امریکا، هیچ مذاکره و قرارداد سرمایه‌گذاری‌ای شکل نگرفت؛ هرچند این موضوع ممکن است دلایل سیاسی گوناگونی داشته باشد، ولی موضوع پژوهش ما، بررسی این دلایل نیست، بلکه تلاش می‌کنیم نشان دهیم که پس از برجام، تعاملات اقتصادی و وابستگی متقابل بین دو کشور شکل نگرفته است.

۷. خریدهای خارجی دولت ایران پس از برجام

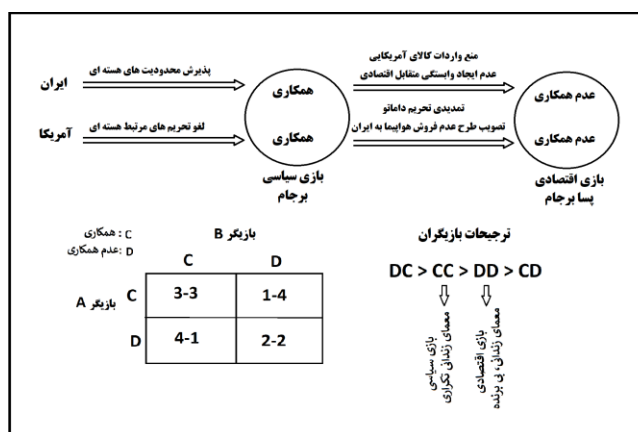
دولت ایران پس از برجام در سال ۲۰۱۶، قراردادی را به منظور خرید ۱۱۸ هواپیمای مسافربری، با شرکت ایرباس فرانسه (Tasnim.ir, 2016) و در سال ۲۰۱۷، قرارداد خرید ۲۰ فروند هواپیمای مسافربری را با شرکت ATR ایتالیا امضا کرد (Mehrnews.com, 2017). همچنین، در دوره پس‌برجام، مذاکراتی با ژاپن، چین، و روسیه، برای خرید هواپیمای مسافری انجام شد. ایران ۱۳۵۰ اتوبوس را از سوئد خریداری کرد و توافق خرید هزار اتوبوس دیگر با تأمین مالی یک شرکت دیگر را انجام داد (BBC, 2017)؛ اما تنها خرید ایران از امریکا، خرید ۸۰ فروند هواپیمای مسافربری در قالب امضای قرارداد بین ایران‌ایر و بوئینگ در سال ۲۰۱۶ بود. البته این خرید نیز با مخالفت‌های داخلی و سیاسی داخلی در امریکا روبه‌رو شد و

تصویب طرح مجلس نمایندگان آمریکا برای عدم فروش هواپیمای مسافربری به ایران را در پی داشت (BBC, b, 2016).

شاید تنها مورد اقتصادی‌ای که می‌توانست بین ایران و آمریکا، تعاملات و وابستگی‌های متقابل اقتصادی ایجاد کرده و کار را برای خروج آمریکا از برجام دشوار کند، همین قرارداد با شرکت بوئینگ بود که این قرارداد نیز در زمان دولت باراک اوباما با ابهام‌ها و مخالفت‌هایی روبه‌رو و تقریباً منتفی شد و سرانجام نیز با خروج دونالد ترامپ از برجام، به‌طور کامل لغو شد.

۸. مدل بازی تعاملات اقتصادی ایران و آمریکا پس از برجام

همان‌گونه که در بخش دوم دیدیم، روابط ایران و آمریکا در مذاکرات هسته‌ای و در حوزه سیاست برپایه مدل بازی معمای زندانی تکراری، با همکاری پیش رفت؛ تا آنجا که برجام، امضا و پس از برجام، بازی اقتصادی آغاز شد. در این بازی، شاهد تداوم همکاری بین ایران و طرف‌های دیگر توافق هستیم، ولی بین ایران و آمریکا عدم همکاری را می‌بینیم و مدل بازی به معمای زندانی (بازی بی‌برنده) تغییر می‌کند. مصداق این عدم همکاری از سوی آمریکا را می‌توان در تمدید ده‌ساله تحریم‌های داماتو در سال ۲۰۱۶ مشاهده کرد. اگرچه باراک اوباما، رئیس‌جمهور آمریکا، در مهلت قانونی از امضای مصوبه کنگره درباره تمدید قانون تحریم ایران (ISA) خودداری کرد، ولی این مصوبه، به دلیل داشتن رأی بیش از دوسوم نمایندگان مجلس سنا و مجلس نمایندگان، به‌طور خودکار به قانون تبدیل شد (Euronews, 2016). بخشنامه ممنوعیت واردات کالاهای آمریکایی (Tasnimnews.ir, 2015) و عدم توسعه روابط اقتصادی با آمریکا نیز از مصداق‌های عدم همکاری ایران به‌شمار می‌آیند.

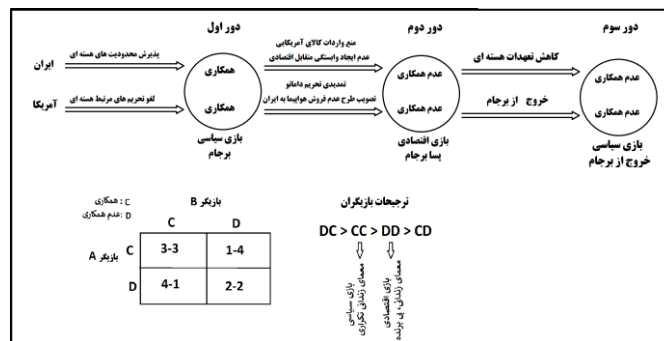
شکل (۴): مدل بازی اقتصادی ایران و آمریکا در پس‌برجام

۹. عدم همکاری اقتصادی و تسهیل خروج امریکا از برجام

برپایه مدل بازی معمای زندانی تکراری، طرفین بازی با توجه به آینده بازی، بنا را بر همکاری در دور نخست می‌گذارند و دور دوم، بر مبنای عملکرد دور نخست بازیگر مقابل تصمیم می‌گیرند و همکاری یا عدم همکاری، عمل مقابله به مثلی است که برپایه عملکرد بازیگر مقابل در دور نخست شکل می‌گیرد. از آنجا که هزینه عدم همکاری و مقابله به مثل در دور بعد بازی زیاد است، بازیگران، گزینه همکاری را انتخاب می‌کنند (Palan, 2007: 199)؛ ولی در بازی میان ایران و امریکا در چارچوب این مدل مشاهده می‌کنیم که عدم همکاری اقتصادی و شکل نگرفتن وابستگی متقابل، سبب شد که بازی معمای زندانی بی‌برنده بین دو طرف در حوزه اقتصادی حاکم شود و در بازی بعدی حوزه سیاسی نیز، چون این عدم همکاری اقتصادی و وابستگی متقابل، هزینه عدم همکاری را پایین نگه داشت، طرفین را به سوی عدم همکاری در دور سوم بازی معمای زندانی تکراری در حوزه سیاسی سوق داد و شاهد بودیم که امریکا با خروج از برجام و سپس ایران با کاهش تعهدات هسته‌ای، روند بازی را به عدم همکاری در حوزه سیاسی تغییر دادند.

این در حالی است که شاهد ابراز تأسف اتحادیه اروپا از خروج امریکا از برجام و اعلام تعهد آن‌ها به این توافق هستیم. این مواضع و تلاش‌های اتحادیه اروپا برای حفظ برجام (هرچند ناموفق) نشان‌دهنده نقش مبادلات اقتصادی و وابستگی‌های اقتصادی بین ایران و اتحادیه اروپا در پس‌برجام بود و موجب شد که اتحادیه اروپا، تلاش‌هایی را برای حفظ برجام یا به عبارت بهتر، حفظ منافع تجاری و اقتصادی خود در ایران انجام دهد که چنین موضوعی در مورد امریکا مصداق نداشت. این واقعیت در مصاحبه مایک پمپئو با «واشنگتن اگزامینر» مشهود است. وی می‌گوید: «حتی در دوران اجرایی شدن برجام، شرکت‌های امریکایی، مجاز به تجارت در ایران نبوده‌اند و بازگشت به چنین توافقی را در شرایطی که تنها به اروپایی‌ها اجازه تجارت با ایران می‌دهد، صلاح نمی‌دانم» (washingtonexaminer, 2020).

شکل (۵): روابط سیاسی و اقتصادی ایران و امریکا در چارچوب بازی معمای زندانی تکراری

نتیجه‌گیری

در این مقاله، روابط ایران و آمریکا را از مذاکرات محرمانه عمان در سال ۲۰۱۲ تا خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۷، در سه مقطع برجام، پس‌برجام، و خروج آمریکا از برجام، در چارچوب مدل بازی معمای زندانی تکراری بررسی کرده و به این نتیجه رسیدیم که در دور نخست بازی با زمینه سیاسی، از مذاکرات عمان تا توافق برجام ۲۰۱۵، طرفین همکاری را انتخاب کردند و علت اصلی این همکاری از سوی ایران، فشار اقتصادی تحریم و احتمال حمله نظامی، و از سوی آمریکا، احتمال ساخت بمب هسته‌ای و انتخابات ۲۰۱۶ ریاست‌جمهوری بود. در مرحله دوم بازی، در پس‌برجام، در حوزه اقتصادی عدم‌همکاری میان ایران و آمریکا را برخلاف ایران و اروپا مشاهده می‌کنیم و دلیل این عدم‌همکاری از سوی آمریکا، تمدید تحریم‌های داماتو برای ۱۰ سال دیگر و از سوی ایران، منع واردات کالای آمریکایی و عدم جذب سرمایه خارجی از این کشور بود که سبب شد، وابستگی متقابل اقتصادی بین دو کشور شکل نگیرد. در مرحله سوم بازی، که با تغییر رئیس‌جمهور آمریکا همراه بود، وی در تصمیم به خروج از برجام با فشارهای بازیگران اقتصادی در داخل آمریکا روبه‌رو نشد و به راحتی از این توافق خارج شد. در این مرحله از بازی، مشاهده می‌کنیم که چگونه عدم‌همکاری در بازی اقتصادی، سبب عدم‌همکاری در بازی سیاسی شکل گرفته در نتیجه برجام شد و آمریکا با بازگرداندن تحریم‌ها و ایران با کاهش تدریجی تعهدات هسته‌ای مطابق بازی معمای زندانی (بازی بی‌برنده)، به فضایی مانند فضای پیش از برجام بازگشتند.

همچنین، در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که چنانچه در دوره پس‌برجام، همکاری اقتصادی و تجاری بین ایران و آمریکا شکل می‌گرفت، خروج از برجام برای آمریکا دشوارتر می‌شد. همان‌گونه که در مورد اتحادیه اروپا شاهد بودیم، این اتحادیه با وجود اختلاف‌های سیاسی مشابه با ایران، به دلیل سرمایه‌گذاری و توسعه روابط تجاری و اقتصادی با ایران، تلاش‌هایی را برای جلوگیری از خروج آمریکا از برجام و حفظ این توافق، پس از خروج آمریکا، انجام داد.

منابع

- Amirfaryar F. (2009). *Theory of Games and Political Games*. Tehran Book World, 1 & 2. (in Persian).
- BBC. (2015). *Obama Press Conference on the Nuclear deal with Iran*.
- BBC.(2016a) *JCPOA in the debate of the US presidential Election*.
- BBC.(2016b) *US House of Representatives Approves Ban on Aircraft Sales to Iran*. (in Persian)
- BBC. (2017). *Scania Sells more than a Thousand Buses to Iran*.

- Bruce, R., & Oneal R. (2001). *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence and International Organization*. New York: W.W. Norton & Company.
- Dehghani, S., J.; Monadizadeh, M. H., & Salimi, H. (2019). "Indo-American Relations from the Perspective of Economic Interdependence (2009-2015)", *Iranian Research Letter of International Politics*, 7(2), 67-104. (in Persian).
- Diplomat Monthly (2015). *Exclusive Interview with Ali Akbar Salehi*. (in Persian)
- Donyaye-Eghtesad Newspaper (2017). *France; Iran's most Important Economic Partner after JCPOA*. (in Persian)
- Dougherty, J. & Pfaltzgraff, R. (2010). *Conflicting Theories in International Relations* (Bozorgi, V. & Tayeb, A, Trans). Tehran, Qoms Publications. (in Persian).
- Euronews (2016). *The Decision to Extend Sanctions on Iran Became Legal*. (in Persian)
- Gabriel, Sigmar (2016). "Re-establishing Hermes Insurance for Iran". *Database of the German Ministry of Economy and Finance*. (in Persian)
- Ghavam, Abdul Ali (2005). *Theories and Approaches*. Tehran: Samat, 7th Edition. (in Persian).
- Seifzadeh, Hossein (2005). *Various Theories and Theories in Individualized-Globalized International Relations: Appropriateness and Efficiency*. Tehran Publications of the Ministry of Foreign Affairs. (in Persian).
- Information Site of the Ministry of Roads and Urban (2017). *German Investment in Iranian Projects*. (in Persian)
- IRNA.ir. (2016a) *Establishment of the Agricultural Consortium of Iran and the Netherlands*. (in Persian)
- IRNA.ir. (2017a). *Interview of the Austrian Ambassador in Tehran*. (in Persian)
- IRNA.ir. (2017b). *Iran and Austria Seeking the Development of Economic Relations*. (in Persian)
- ISNA.ir (2016). *The Second Visit of the Minister of Economy of the Netherlands to Iran*. (in Persian)
- ISNA.ir. (2016). *A review of the First Government of Hassan Rouhani*. (in Persian).
- Kabiri, Z. & Zanganeh, Z. (2019). "The Role of Saudi Arabia in the US withdrawal from the JCPOA". *Mehr Research of Nations*. 46.107-130. (in Persian)
- Kamali Ardakani, M. (2016). "The Impacts of JCPOA on the Foreign Trade of the Islamic Republic of Iran". *Strategic Studies*. 2, 53-82. (in Persian)

- Leader.ir (2015). *Statements in the Meeting of Officials*. (in Persian)
- Mehrnews.com.(2017). *Signed a contract for 20 ATR aircraft*. (in Persian)
- MFA.ir (2013). *Text of the Geneva Ad hoc Agreement*. (in Persian)
- Mousavinia, S. R., (2018). "Rethinking in the Integrated Method: A Case Study; Iran Decision-Making Procedure in JCPOA". *Strategic Policy Research*. 27, 67-90. (in Persian)
- Otahgonlin.ir. (2016). *JCPOA Annual Report*. (in Persian)
- Palan, R. (2007). *Global Political Economy of Contemporary Theories*, (Karimi, A. & Pourahmadi, H., Trans). Tehran, Mohajer. (in Persian)
- President.ir. (2015). *Detailed Presidential TV interview with the People*. (in Persian)
- President.ir. (2016). *President's Speeches on the Anniversary of JCPOA*. (in Persian)
- Simbar, Reza & Zamani, Mohsen (2019). "Application of the Model of Multifaceted Intuitive Decision-Making in Nuclear Policy until the Achievement of JCPOA". *Journal of Politics*. 2, 395-412. (in Persian)
- Tasnim. (2016). *Full Text of the Report of the Ministry of Foreign Affairs to the Parliament on the Implementation of JCPOA*. (in Persian)
- Tasnim.ir. (2015). *The Ban on the Import of Consumer Goods from the United States Became "law"*. (in Persian)
- Tasnim.ir (2016). *The Contract for the Purchase of 118 Airbus was Signed*. (in Persian)
- U.S. Census Bureau (2016). *US IRAN Trade Relations*. Economic and Trade Statistics Office.
- Washington Examiner(2020). *Pompeo's Exit Interview: China, Russia, Korea, Iran, and the Secret to Staying on Trump's Good Side*.
- Washington Post (2018). *President Rouhani's Op-Ed: Can America Be Trusted?*
- Zamani, M. & Niakoei, A. (2019). "Investigating the Factors Affecting the US Withdrawal from the JCPOA". *International Relations Studies (Journal of International Relations)*. 12, 95-120. (in Persian)